

PILGUHEIT EESTI OMAELULOOKIRJUTUSELE: NÄHTUS JA SELLE AJALUGU

**Methis. 5–6/2010. Studia humaniora
Estonica. Koostaja ja toimetaja Lee-
na Kurvet-Käosaar. 250 lk.**

Vaadeldes eesti raamatuturu dominan-
te viimasel kümnepäeval aastal, tõuse-
vad seal ühe selgeima jõuna esile elu-
looraamatud. Üsna vähe on neid, kes
oleks suutnud võistelda tuntud kultuu-

ri- ja ühiskonnategelaste värvikirevate
biograafiatega, kusjuures selle tendent-
si lõppu ei ole endiselt näha. Samal ajal
on seni küllalt vähe olnud juttu eluloo-
raamatute menu põhjustest ja tähen-
dustest: enamasti on neid küsimusi
käsitlenud vaid ääremärkustena mõnes
raamatuarvustuses või ülevaateartik-
lis. Nõnda näiteks on Rutt Hinrikus

Karl Ristikivi päevaraamatut arvustades nentitud: „Elulookirjandus, nii dokumentaalne kui ka fiktsionaalne, tasakaalustab ilmselt üldist fantaasialembust ja vajab Harry imedemaa menu kõrvale midagi väga argist ja omamaist mõistmaks, kus me oleme.”¹ Sofi Oksanen, üks viimaste aastate menukamaid autoreid eesti turul, on seevastu väitnud: „Eestlastel olid pikka aega puudu avalikud jutustused, jutustused, mis kinnitaksid üksikisiku subjektiivsed tähelepanekud suuremate kultuuriliste ja institutsionaalsete jutustustega.”² Viimane kommentaar käib küll rohkem ajalookirjutuse kohta, ent näib mulle siiski pädevana selgitama ka mõningaid elulookirjanduse edukuse sotsiaalpsühholoogilisi tagamaid – õigupoolest tundub Oksaneni väljendatud mõte siinkohal asjakohasemgi kui Hinrikuse oma: elulooraamatute ja Harry Potteri jmt kirjanduse lugejaskond on valdavas osas erinev, mistõttu ma ei usu, et elulooraamatute menu saaks selletada pelgalt fantaasiamaailmast „maa peale tuleku” sooviga. Pigem mängib siin rolli just nõukogude aja taak, kui aus ja avalik inimesekeske narratiiv eksisteeris tugevate piirangutega. Teisalt võib siin aga tegu olla ka inimese sisemise tühjuse ilmsikstulekuga materiaalse heaolu saabudes: taganuna eluks esmavajaliku on inimesel piisavalt vaba aega, et märgata isikliku elu suhtelist igavust, mille kõrval tunduvad teiste, avaliku elu keskmises olevate inimeste lood justkui sisutihedamad. (On isegi pisut kummaline, et viimast seika ei ole elulookirjanduse kontekstis seni käsitletud – nagu ka mitmeid teisi tõlgendusvõimalusi, näiteks seda, kuidas keskendumine sotsiaalselt tuntud indiviidile täidab tühimikku, mis on tekkinud Jumala figuuri kadumisel ühiskonnas keskmest.)

¹ R. Hinrikus, Eremiidi monoloog. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 12, lk 946.

² S. Oksanen, Eesti naise lugu. – Postimees 19. IV 2008.

Üks esimesi ulatuslikumaid elulookirjutuse käsitlusi Eestis on 2010. aasta lõpupoolel ilmunud ajakirja Methis omaelulookirjutuse erinumber, mille koostaja ja toimetaja on Leena Kurvet-Käosaar ning kuhu on kaastöid teinud silmapaistvad kirjandus- ja kultuuriloo uurijad ja arvustajad, nagu Eve Annuk, Aare Pilv, Rutt Hinrikus jmt. Tõsi, Methise väljaanne on keskendunud just omaelulookirjutusele, mille olemus on mõistagi kuigivõrd erinev sellisest elulookirjutusest, kus loo kirjanijaks ja koostajaks on kõrvalseisev inimene.³ Omaelulookirjutus peaks selles võrdluses olema eeldatavasti sügavam ja vahetum, aga ka subjektiivsem – ehk ka kirjanduslikum –, mõeldes, et kirjanduslikult ja keeleliselt võimekas inimene ilmselt ei vaja kedagi teist, et oma elu ja päevi üles tähendada. Seega võiks omaelulookirjutus olla kirjandusuurimusele kohasem aines kui iga sugune elulookirjutus üldiselt.

Tõsi, omaelulookirjutuse, elulookirjutuse ja ilukirjanduse piire ei pruugi alati olla väga lihtne määratleda. Isegi kui eluloo kirjanijaks on teine, kasutab ta kindlasti suuremal või vähemal määral inimese enda ülestähendusi või ütlusi. Niisamuti võib vahel olla keeruline tuvastada kirjaniku omaelulookirjutuses fiktiivset elementi ja seda täpselt piiritleda.⁴ Omamoodi väljendab see kõik ilmselt reaalsuse kui sellise raskesti määratletavust ja subjektiivsust.

Siiski väljendab Methise erinumber oma eesmärgi üsna selgelt: „Kultuuri-teadusliku ajakirja Methis käesolev,

³ Viimasesse kategooriasse kuulub tegelikult lõviosa viimastel aastatel ilmunud elulooraamatutest: menuautoritest on siin tähelepanuväärseteks eranditeks Mihkel Raud ja Epp Petrone.

⁴ Rutt Hinrikus ütleb selle kohta: „Eluloo(lise) kirjutuse (*life writing*) valdkond on lai ja ujuvate piiridega, jagades ühelt poolt alasid dokumentaalkirjandusega ja puutudes teiselt poolt kokku (ning muutudes vahel sarnaseks) ilukirjandusega” (lk 21).

interdistsiplinaarne erinumber avab omaelulookirjutuse rolli eesti kultuuris erinevate ajaperioodide, distsipliinide ja teoreetiliste ning kriitiliste perspektiivide lõikes, olles sellisena esimene ulatuslikum käsitlus enese tekstuaalse representeerimise avaldumisvormidest, arengutendentsidest ja uurimisvõimalustest eesti kultuuriloos. Numbri kaastööd teevad nähtavaks erinevate omaelulookirjutuslike praktikate eksisteerimise eesti kultuuri algusaegadest peale ning (taas)teadvustavad ja kaardistavad nende võimalikke mõjuvälju eesti kultuuris.”⁵ Edasi jätkub väljaanne ülevaatega eesti omaelulookirjutuse ajaloost, artikliga „Eesti autobiograafilise kirjutuse kujunemisest XVIII sajandist Teise maailmasõjani” (autor Rutt Hinrikus), mis kõneleb omaelulookirjutuse tekkest ning tendentsidest hilisema kujunemise jooksul.⁶

Juba nende kahe artikli näitel on selge, et väljaanne on suurepäraselt struktureeritud, nõnda, et lugudel on oma loogiline sisuline (ja ajaline) järgnevus, sellal kui Kurvet-Käosaare avaartikkel ja raamatut kokkuvõttev tõlge elulookirjanduse teoreetiku Philippe Lejeune'i kirjutisest „Autobiograafiline leping” (tõlkinud Tanel Lepsoo) loovad aruteludele sobiva teoreetilise raamistiku.⁷ Ülesehituse ja kaastööde taseme poolest väärib kogumik

⁵ L. Kurvet-Käosaar, „Mõistete rägastikus: autobiograafiast omaelulookirjutuseni. – Methis 2010, nr 5–6, lk 7.

⁶ Selles artiklis on Hinrikus eeltoodud Oksanenit tsitaadiga jällegi küllalt solidaarne: „Lootus, et mälestused annavad seni puudunud teadmise mineviku kohta, muutis memuaristika eriti nõutavaks pärast Eesti taasiseseisvumist. Viimase paarikümne aasta jooksul on mitmesuguste trükis avaldatud omaelulugude hulk aasta-aastalt kasvanud: 21. sajandi alguses võib rääkida isegi mälu kirjanduse ülejutusest” (lk 20).

⁷ Ehkki mõistete läbiarutamist esineb teisteski artiklites, nii näiteks võtab Aare Pilv kasutusele hoopis mõiste *minakirjutus*, ning kõneleb Paul Ricoeuri tutvustatud identiteedi ja ipseiteedi ehk samasuse ja iseseuse kontseptsioonide erinevustest.

täit tunnustust. Kõik olemuslikult vajalik on ses väljaandes olemas: teooriabaas, käsitlused mõnest silmapaistvast omaeluloolisest autorist eesti kultuuris, tähtsamate (aktiivsemate) perioodide esiletoomine jne. Tähelepanuväärne on seegi, et eesti omaelulookirjutuse piire ei ole siin tõmmatud mitte keele, vaid ikka maa järgi: nõnda leidub siin ka Maris Saagpaku käsitlus kahe baltisaksa naise ülestähendustest aegadest, mil nad olid sunnitud oma seniselt kodumaalt – Eestist – lahku-ma. Just baltisaksa naiste, aga ka Bernhard Kangro ja Ene Mihkelsoni näidete varal tuleb esile omaelulookirjutuse laiem, sotsiaalne funktsioon individuaalse „oma elu talletamise” kõrval. Iga individuaalne elu on kild suuremast kollektiivsest (sotsiaalsest) elust, mistõttu iga elulugu on paratamatult ühel või teisel määral ka ajaloodokument, isegi kui tema pädevus ajaloo uurimuse allikmaterjalina võib mõnel puhul osutuda küsitavaks.⁸

Mõistagi ei ole Methise artiklikogu ammendav ega kõikehõlmav: edasi saaks nii arutleda omaelulookirjutuse mõiste üle (mõne autori puhul võib kogu tema looming olla otse või kaude elulookirjutus) kui ka käsitleda siin mainimata jäänud, ent omal viisil olulisi autoreid. Väljaannet tuleks ennekoike vaadelda margina, mis kinnitab eesti omaelulookirjutuse olemasolu (ja esilolekut) ning väljendab vajadust selle nähtuse analüüsiks ja aruteluks akadeemilises kultuuriruumis. Sedasi võib

⁸ Samas vaidlustab ajaloolane Henrik Sepp oma 1928. aastal ilmunud artiklis „Eesti iseseisvuse ajal ilmunud eestikeelne memuaarkirjandus” (Ajalooline Ajakiri, nr 2, lk 50–61, viidatud Rutt Hinrikuse artiklis, lk 21) ka ajaloo kui teaduse jäägitu objektiivsuse: „Isiklikud mälestused, pävaraamatud ja üldse igasugused isiklikud märkused on ajaloo uurimisele väga vajalikud allikad, kuigi neis võib esineda tõest kõrvalekaldumisi, subjektiivset, tahtlikku või alateadlikku tõsiasjade väärastamist. Kuid kas ei juhtu seda teataval määral ka koguni ametlikes aktides ja dokumentides.”

öelda, et ta täidab oma ülesande, kuid jääb ootama järke (isegi kui seda sellises mahus niipea ei sünni).

Kui on midagi, mida arvata kõnealuse väljaande puuduseks, on selleks käesoleva aja omaelulookirjutuse vaatlemise nappus. Pilv kaasab küll Tõnu Õnnepalu, Madis Kõivu ja Mihkel Raua ning Aija Sakova Ene Mihkelsoni, ent omaeluloolisena saaks kindlasti näha ka Jaan Kaplinski „Sedasama jõge” või (nooremast põlvkonnast) Kristiina Ehini „Kaitseala” jt.

Omaelulookirjutust, mis on seda vahetult, mitte kaude (s.t teiste kirjan-

dusžanride nagu luule või romaani läbi), on tihtipeale peetud omamoodi „kollaseks” kirjanduseks, millekski, mis ei vääri kirjandusteaduslikku arutlust. Sellal kui seda väidet saab teatud ulatuses endiselt tõeks pidada, aitab Methise eriväljaanne teadvustada, kuidas omaelulookirjutuse mõiste on avaram, kui teda traditsiooniliselt on harjutud võtma, ning et omaelulookirjutus, ühes või teises vormis, on lahutamatu ja vajalik osa meie kultuuriloost.

MATHURA